

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2012:16
Arkeologisk antikvarisk kontroll

Schaktningsarbeten vid Engelsbergs bruk

RAÄ Västervåla 9:1 och Västervåla 12, inom fastigheten Ängelsberg
1:21, Västervåla socken, Norbergs kommun, Västmanland

Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2012:16
Arkeologisk antikvarisk kontroll

Schaktningsarbeten vid Engelsbergs bruk

RAÄ Västervåla 9:1 och Västervåla 12, inom fastigheten Ängelsberg
1:21, Västervåla socken, Norbergs kommun, Västmanland

Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019–609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

©2012 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2012:16

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr 2012/0903

Omslagsfoto: Översikt över trädgårdsmästarbostaden och iskällaren
vid Engelsbergs bruk där avloppsschaktet drogs. Från Söder.

Foto: Annica Ramström

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
Inledning.....	5
Bakgrund och kulturmiljö.....	5
Syfte och frågeställningar.....	6
Metod.....	6
Resultat.....	8
Schakt 500, trappan.....	9
Schakt 502, mellan Trädgårdsmästarbostaden och Arkivet.....	9
Schakt 507, mellan arkivet och brunnen.....	11
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen.....	11
Referenser.....	12
Tryckta:.....	12
Otryckta:.....	12
Administrativa uppgifter.....	13

Figur 1. Översiktskarta där Engelsberg har markerats med en röd rektangel.

Sammanfattning

I samband med anläggandet av en ny trappa invid Engelsbergs herrgård samt nydragning av avloppsrör mellan Trädgårdsmästarbostaden och befintliga rör invid Arkivet har Arkeologgruppen i Örebro AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning.

Syftet med den antikvariska kontrollen var att skydda fornlämning från skada och endast undantagsvis, under vissa förutsättningar gräva och dokumentera anläggningar och kulturlager.

Den antikvariska kontrollen utfördes i schaktet för trappan mellan Herrgården och den västra flygelbyggnaden. Det är ett parti med en kraftig västsluttning som sedan tidigare haft en enklare trappkonstruktion som behövde förstärkas. Avloppsledningen drogs mestadels över gammal åker- och odlingsmark, men den berörde även en anlagd gräsmatta i den södra delen närmast arkivet.

Schaktet för trappan var 18 x 2 meter och grävdes till ett djup av 0,3 meter, vilket var det djup som krävdes för trappkonstruktionen. Schaktet uppvisade följande stratigrafi: Överst fanns ett 0,1 meter tjockt påfört lager med grus, samma som på gårdsplanen framför Herrgården. Under detta fanns ett cirka 0,1-0,2 meter tjockt påfört lager med skrot- och slaggsten som i den östra delen, där det var som tunnast, även innehöll natursten, grus och sand.

Schaktet mellan Trädgårdsmästarbostaden och Herrgården var 106 meter långt och cirka 1 meter brett. Det grävdes till ett djup om 0,4-1,2 meter, som djupast i den södra delen. I den södra delen fanns också den mest komplexa stratigrafien. Under gräsmattan, fanns ett 0,5 meter tjockt fyllningslager bestående av sten och sand. Under fyllnadslagret fanns ett 0,25 meter tjockt lager av slagg, grus, kalkbruk och sten, under detta fanns ett 0,25 meter tjockt lager med sand som täckte ett 0,15 meter tjockt lager av mörkbrun myllig silt, vilken tolkades som ett odlingslager. I botten fanns finkornig silt.

Inledning

I samband med anläggandet av en ny trappa invid Engelsbergs Herrgård samt nydragning av avloppsrör mellan Trädgårdsmästarbostaden och befintliga rör invid Arkivet har Arkeologgruppen i Örebro AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Arbetet genomfördes under tre dagar i början av september av Annica Ramström och Helmut Bergold.

Bakgrund och kulturmiljö

Engelsbergs bruk är det enda bruk i Sverige som har kvar både byggnader och det mesta av den tekniska utrustningen från 1700-talet. År 1993 lades det till på UNESCO:s världsarvslista. Bruket anlades år 1681 och blev ett av världens mest moderna järnbruk under 1700- och 1800-talet. År 1916 såldes bruket till Axel Ax:son Johnson och tre år senare lades verksamheten ner, då det helt enkelt inte var lönsamt. Bruket finns dock fortfarande kvar inom samma familj, även om det idag ägs och förvaltas av Nordstjernan AB (Bergold & Ramström 2009:5).

Bruksmiljön runt Engelsberg är välbevarad med många komponenter som hytta, smedja, bostäder, ekonomibyggnader och herrgårdsanläggning. Den är registrerad i fornminnesregistret som 9, 12, 20, 22, 81 och 120 i Västervåla socken. I huvudsak är det bevarade sena 1700-talsmiljöer som finns, dock med många tillägg gjorda under 1800-talet (Bergold & Ramström 2009:5)

Hyttdriften har anor från medeltiden och finns omnämnd första gången år 1371 som Englinge. I det äldre kartmaterialet finns det markerat flera hyttor längs med det vattendrag som förbinder sjöarna Snyten och Åmänningen och som rinner genom Engelsberg.

De arkeologiska insatser som genomförts i Engelsberg har främst berört lämningar som har med hyttverksamheten att göra. Inga arkeologiska insatser har gjorts inom herrgårdsmiljön tidigare.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den antikvariska kontrollen var att skydda fornlämning från skada och endast undantagsvis, under vissa förutsättningar dokumentera anläggningar och kulturlager.

Om fornlämning påträffades skulle den dokumenteras under förutsättning att den var av begränsad omfattning och schaktet inte gick att flytta. Lämningarna skulle undersökas om de bestod av kulturlager eller mindre anläggningar som bedömdes ha ett begränsat kunskapsvärde.

Om större eller mer komplexa anläggningar framkom skulle arbetet avbrytas för samråd med Länsstyrelsen.

I de fall dokumentation skulle utföras skulle följande klargöras:

- fornlämningens utbredning inom schaktet
- göra en bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd – karaktär, mängd och bevarandegrad.
- preliminär datering
- preliminär tolkning av fornlämningen

Undersökningen skulle med hänsyn tagen till ovanstående, i möjligaste mån undvika att beröra fornlämningar och därmed genomföras med en låg ambitionsnivå.

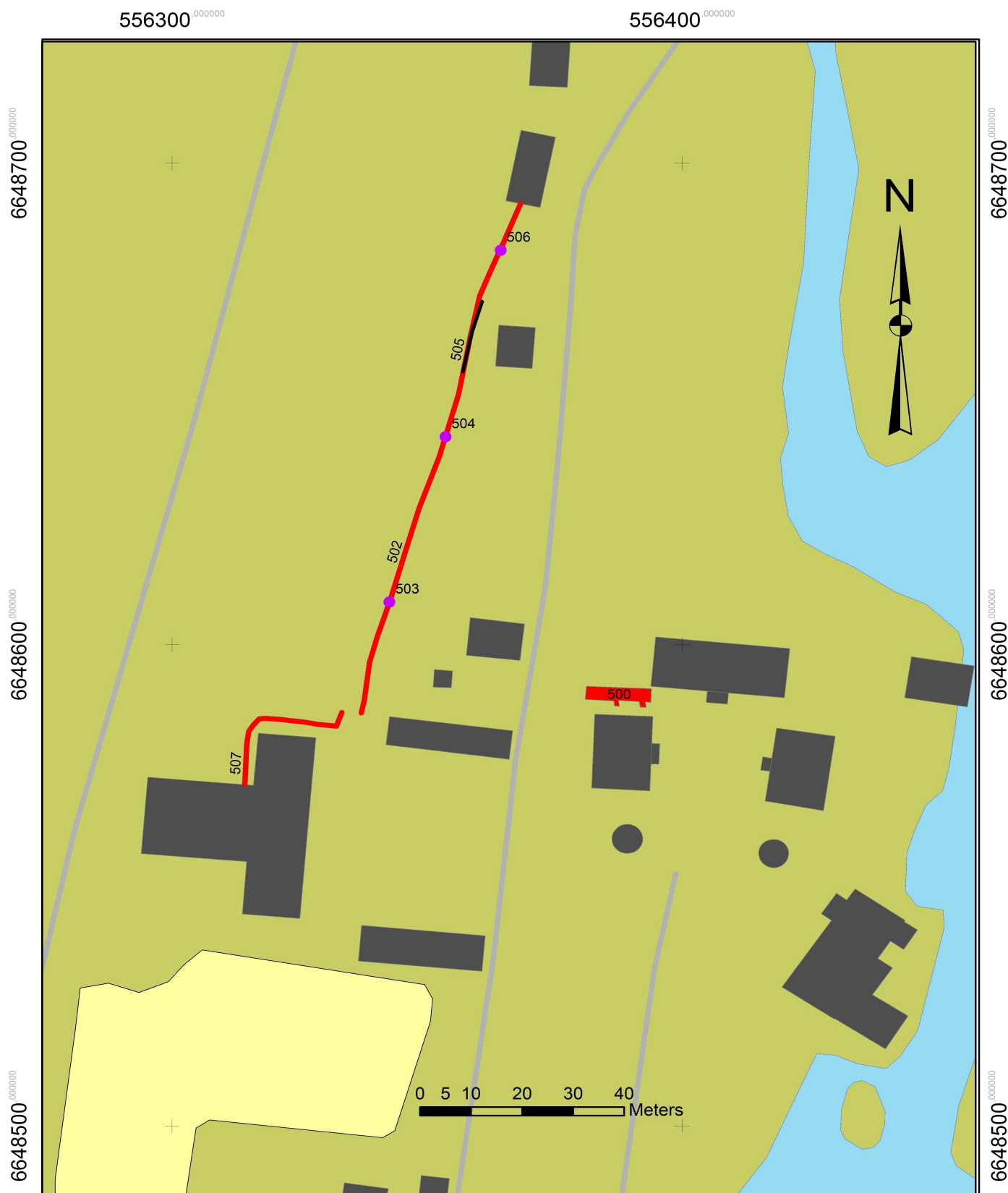
Metod

Den antikvariska kontrollen styrdes av arbetsföretaget men för att säkerställa att inga fornlämningar skulle skadas banades det av med maskin skiktvis till fastställd anläggningsnivå. Trappans anläggningsnivå låg på 0,3 meter medan avloppsledningens nivå låg på cirka 1 meter.

Den antikvariska kontrollen dokumenterades på följande sätt:

- samtliga schakt mättes in
- inom schakten mättes diken och markberedningar in.
- En långprofil ritades som visande avloppsschaktets västra schaktvägg.

Schaktningsarbeten vid Engelsbergs bruk

Figur 2. Schaktplan som visar de tre schakten (500, 502 och 507) samt lämningarna i schakt 502. Skala 1:1000

Resultat

Den antikvariska kontrollen kom att utföras i schaktet för trappan mellan Herrgården och den västra flygelbyggnaden. Det är ett parti med en kraftig västsluttning som sedan tidigare haft en enklare trappkonstruktion som behövde förstärkas. Avloppsledningen drogs mestadels över gammal åker- och odlingsmark men den berörde även en anlagd gräsmatta i den södra delen mot Arkivet. Det rörde sig om en helt ny dragning då Trädgårdsmästarbostaden inte haft tillgång till detta tidigare. Det nya avloppet anslöts mot en befintlig avloppsledning i södra delen.

Figur 3. Schakt 500 från öster. Foto: Annica Ramström

Schakt 500, trappan.

Schaktet grävdes ner för sluttningen i östvästlig riktning. Det var 18 x 2 meter stort och grävdes till ett djup av 0,3 meter, vilket var det djup som krävdes för trappkonstruktionen.

Höjdskillnaden uppgick till cirka 2,5 meter. I schaktets sydöstra hörn gjordes en utvidgning för en stenkista. Utvidgningen var 1x1 meter. En mindre utvidgning gjordes också mot den dörr som finns på flygelbyggnadens kortsida. Denna utvidgning uppgick till 1x0,5 meter.

Schaktet uppvisade följande stratigrafi: Överst fanns ett 0,1 meter tjockt påfört lager med grus, samma som på gårdsplanen framför Herrgården. Under detta fanns ett cirka 0,1-0,2 meter tjockt påfört lager med skrot- och slaggsten som i den östra delen, där var som tunnast, även innehöll natursten, grus och sand. I schaktet hittades en äldre nedgrävning för en ledning. Då schaktet endast grävdes till ett djup av 0,3 meter är bottenmaterialet osäkert, det uppfattades bestå av gulbrun grusig sand.

En slutsats som kan dras av schaktningen vid trappan är att den förhöjning eller kulle som Herrgården står på delvis består av påförd skrot- och slaggsten, åtminstone i det parti där schaktningen genomfördes.

Schakt 502, mellan TrädgårdsmästARBostaden och Arkivet.

Schaktet som lutade svagt mot söder var 106 meter långt och cirka 1 meter brett. Det grävdes till ett djup om 0,4-1,2 meter, den djupaste delen låg i den södra delen mot befintlig avloppsbrunn. I den södra delen fanns också den mest komplexa stratigrafin. Under gräsmattan, fanns ett 0,5 meter tjockt fyllningslager bestående av sten och sand. Under fyllnadslagret fanns ett 0,25 meter tjockt lager av slagg, grus, kalkbruk och sten, under detta fanns ett 0,25 meter tjockt lager med sand som täckte ett 0,15 meter tjockt lager av mörkbrun myllig silt, vilken tolkades som ett odlingslager. I botten fanns finkornig silt.

Cirka 10 meter mot norr, från den befintliga avloppsbrunnen sett, övergick den mer komplexa stratigrafin till ett rent odlingslager som överlagrade den finkorniga silten i botten. Den arkeologiska uppfattningen att det rör sig om odlingsmark överensstämmer också med det historiska kartmaterial som finns tillgängligt på Lantmäteriet (www.lantmateriet.se).

Figur 4. Diket, A 503, från väster. Foto: Annica Ramström

Mellan den i modern tid anlagda gräsmattan och den igenväxta odlingsmarken i norr fanns ett dike, A 503 som cirka 0,5 meter brett och 0,3 meter djupt och igenfyllt med mörkfärgad sand. Diket löpte i östvästlig riktning. Odlingsmarken har sin tur också varit dikad med ett dike som löpte i östvästlig riktning och bildade två odlingslotter, A 504. Detta dike var cirka 0,6 meter brett och 0,3 meter djupt, stenarna hade en storlek på 0,3-0,6 meter i diameter. Diket påminde till delar om stenkista som använts i dräneringssyfte då det var beläget på undersökningsområdet lägsta punkt. Ytterligare ett dike fanns i den norra delen av schaktet A 506, detta dike uppfattades som en avgränsning mellan trädgårdsmästARBostadens trädgård och odlingslotterna. Diket var 0,8 meter brett och 0,5 meter djupt innehållande svart siltig sand med inslag av sot och kol.

Schaktet kom också att beröra den yttre delen av en med sten uppbyggd platå, A 505, där iskällaren är belägen. Byggnaden som är belägen mellan Herrgården och TrädgårdsmästARBostaden, invid vägen, är i det historiska kartmaterialet från år 1779 (Lantmäteristyrelsens arkiv akt T70-24:2) benämnt som en klensmedja. Platån bestod av större block, delvis sprängda i storleken 0,7-1,5 meter i diameter.

Schakt 507, mellan arkivet och brunnen

Schaktet som var cirka 35 meter långt var 0,45 meter brett och 0,5-0,65 meter djupt, syftet med schaktet var att lägga ner en elkabel för uppvärmning av avloppsledningen i schakt 500. Schaktet drogs till största delen i en befintlig grusgång men anslöt i gräsmattan till avloppsledningen och brunnen. Schaktet visade följande stratigrafi; under ett 0,1 meter tjockt lager med grus som utgjorde grusgången fanns ett 0,18 meter tjockt lager av grus och sten som i sin tur täckte ett 0,3 meter tjockt lager med slagg och sten blandat med grus, detta lager uppfattades som ett konstruktionslager för byggnation. Den byggnad som hyser arkivet är en äldre ekonomibyggnad och lagret uppfattades som ett byggnationslager till denna byggnad eller till äldre byggnader som stått på platsen. Lagret fanns från arkivet och började tunna ut för att sedan försvinna helt där gräsmattan tog vid. Under slagglagret fanns ett lager av svart sand och gruslager med rikligt av sot. Schaktet grävdes aldrig i botten då det inte krävdes för arbetsföretaget.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Arkeologgruppen följde den upprättade undersökningsplanen så tillvida att inga fasta fornlämningar kom att beröras av arbetsföretaget. Inom det tilltänkta arbetsområdena förekom inga mer omfattande lämningar så schakten kunde dras där de var tänkta utan att behöva flyttas.

Den arkeologiska metodiken, med skiktvis avbaning, genomfördes som planerat av i undersökningsplanen angiven personal med den ambitionsnivå som angivits.

Referenser

Tryckta:

Bergold, H & Ramström, A. 2009. Ängelsberg. Västmanland, Västervåla socken, Ängelsberg 1:11, RAÄ 7:1 mfl. Riksantikvarieämbetet, Uv Bergslagen rapport 2009:1.

Otryckta:

Lantmäteristyrelsens arkiv, Geometrisk avmätning
Änglikbenning 1-2, år 1779, akt T70-24:2.

Administrativa uppgifter

Landskap: Västmanland
Län: Västmanlands län
Kommun: Norberg kommun
Socken: Västervåla socken
Fastighet: Ängelsberg 1:21

Arkeologgruppens diarienummer: Ag2012_14
Länsstyrelsens diarienummer: 431-802-2012
Projektnr: 2012_14
Fornlämningsnr: Västervåla 9:1 och Västervåla 12

Projektgrupp:
Annica Ramström och Helmut Bergold
Personal:
Annica Ramström och Helmut Bergold

Undersökningstid: 2012-09-05 till 2012-09-07

Exploateringsyta:

Undersökt yta: 124 löpmeter

Läge: Ekonomiska kartan, blad 12G 0c, Snyten

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:
1 st profilritning skala 1:50.

Digitalt arkiv:
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:
Inga fynd .

